

מירב נדלר-עקירב, אליעזר שלוסברג

פירוש יפת בן עלי לספר עמוס – לקראת מהדורה ביקורתית

תקציר

יפת בן עלי הקראי, אשר פעילותו העיקרית הייתה בירושלים במחצית השנייה של המאה העשירית, חיבר תרגומים ופירושים בערבית לכל ספרי המקרא. כתיב יד רבים מפירושו של יפת למקרא פזורים בספרות שונות ברחבי העולם, ובעיקר באוספי פירקוביץ', המוחזקים בעיקר בספרייה הלאומית הרוסית בסנט-פטרסבורג. בימים אלה אנו פועלים לפרסום מהדורה ביקורתית לפירוש יפת בן עלי לספר עמוס. במאמר זה ברצוננו להטעים טעימה מן המבוא לספר, הכולל את הגישות הפרשניות העולות מפירושו לספר עמוס, את דרכי פרשנותו, את הכלים המבניים שבהם הוא משתמש, את מאפייני תרגומו וכן השוואת פירושו לפרשנים רבניים וקראיים קדומים ומאוחרים לו. **מילות מפתח:** יפת בן עלי, קראים, פרשנות מקרא, נביאים, עמוס, פירוש ספרותי, פולמוס רבני-קראי, העורך המקראי.

פתיחה

יפת בן עלי הקראי, אשר פעילותו העיקרית הייתה בירושלים במחצית השנייה של המאה העשירית, חיבר תרגומים ופירושים בערבית לכל ספרי המקרא. נראה, כי החל את כתיבת פירושו למקרא בסביבות שנת 960 לסה"נ, וסיימו בסביבות שנת 1000¹.

במהלך ארבעת העשורים האחרונים של חייו הקדיש יפת את עצמו באופן בלעדי לעבודתו התרגומית והפרשנית, מבלי ששלח ידו, ככל הידוע לנו, בתחומי הגות

1 תקופת חיבורם של פירושי יפת משוחררת בעיקר על סמך הקולופונים המצויים בכתיב היד השונים של חיבוריו ועל מעט רמזים אקטואליים לזמנו העולים מהם, ראו: מרוויק, סדר, עמ' 451–460; בן-שמאי, מהדורה. בקולופון פירושו למגילות רות ושיר השירים שבספרייה הבריטית (מרגוליות, קטלוג, א, מס' 301, עמ' 223–224), אשר הועתק ברמלה בשנת 395 להגירה היא 1004/5 לסה"נ, מתייחס המעתיק ליפת כאל מי שעודנו בין החיים, וזאת באמצעות הברכה הערבית: "אידהו אללה" [= מי ייתן והאל יתמוך בו]. לרשימה מלאה ומפורטת של כל כתיב היד של התרגומים והפירושים שחיבר יפת למקרא, למעט אלו השמורים באוספי פירקוביץ', ראו: טמני, מסורת; הני"ל, הקדמות.

אחרים כגון לשון עברית, פילוסופיה או הלכה, שבהם עסקו חכמי הקראים בירושלים, ואף יצרו בהם חיבורים עצמאיים.²

ככל הנראה, ראה יפת את עצמו כחולייה מקשרת בין המסורת הדקדוקית והפרשנית הקראית הקדומה, המשתקפת למשל בחיבוריהם של דניאל אלקומיסי ויוסף אבן נוח, שנכתבה כנראה עוד במאה התשיעית במרכזי הקראים בפרס ובבבל בעברית ובערבית גם יחד, לבין הפרשנות הקראית בת זמנו, שנכתבה בעיקר בירושלים ובשפה הערבית. פרשנות זו משתקפת למשל בעבודותיהם של קרקסאני וסלמון בן ירוחים, וביתר שאת בכתביהם של קראי המאה האחת-עשרה, דוגמת ישועה בן יהודה.

כוונתו של יפת הייתה להעמיד תרגום ופירוש קראי בערבית לכל ספרי המקרא כמסגרת לדיון כולל ועקרוני על פי השקפת העולם הקראית. אפשר להניח, כי בני-דורו ראו בו פרשן המסוגל לבסס את הפרשנות הקראית, תוך כדי התמודדות עם הפרשנות הרבנית, ובעיקר זו של רב סעדיה גאון (882–942).

שיטות התרגום והפירוש אשר פיתח יפת התקבלו בדורות שאחריו, וקראים בני המאות האחת-עשרה והשתים-עשרה, כישועה בן יהודה ועלי בן סולימאן, התבססו על תרגומיו לתורה בבואם לחבר תרגומים חדשים, המתחשבים יותר בשפת היעד הערבית.³ העובדה שהקראים המשיכו להעתיק מתרגומיו ומפירושי של יפת לאורך ימי-הביניים⁴ ואף תרגמו בעצמם חלקים מכתביו לעברית,⁵ מבלי שניסו לנסח מפעל חדש וכולל בתחום זה, מעידה על מעמדם הרם של יפת וחיבוריו בקרב הקראים.

זאת ועוד, פירושיו של יפת נפוצו אף בקרב חכמים רבניים, דוגמת רבי אברהם אבן עזרא, אשר בביאוריו למקרא מרבה לצטט מעבודותיו של יפת ולהתפלמס

2 אולם בפועל, מפעלו הפרשני של יפת כלל התייחסויות לכל אחד מההיבטים הללו בהיקפים משתנים. בכך גם סלל את הדרך לעבודתם של הקראים בני המאה האחת-עשרה בכל אחד מהמקצועות הללו.

3 על יחסם של המתרגמים הקראים בני המאה האחת-עשרה, דוגמת ישועה בן יהודה ועלי בן סולימאן לתרגומי יפת, ראו: פוליאק, המסורת, עמ' 37–64, 278–291.

4 על העתקתם הנרחבת של פירושי יפת, ראו: בן-שמאי, מהדורה; טמני, מסורת; הניל, הקדמות.

5 פירושיו של יפת תורגמו לעברית בעיקר בביזנטיון, ראו: שלוסברג, מלאכי; הניל, יונה; הניל, עיונים. עוד על הקראים בביזנטיון ראו: אנקורי, הקראים. לפולמוס רבני נגד ההוגים הקראים בביזנטיון ראו: שוורץ, רחק וקרוב, עמ' 253–291.

עימו.⁶ ר' יצחק בן שמואל הספרדי, המכונה "אבן אלֶפְנָזִי", מרבה להשתמש בתרגומו ובביאוריו של יפת לנביאים ראשונים, אך נמנע מלנקוב בשמו, מן הסתם משום ששימש אב בית דין בפוסטאט שבמצרים במחצית השנייה של המאה האחת-עשרה ובראשית המאה השתים-עשרה.⁷ ר' דוד קמחי אומנם מצטט את יפת בשמו פעם אחת בלבד בפירושו לעמוס,⁸ אך הדמיון הרב בין ביאוריהם במקומות רבים פותח פתח להשערה, שרד"ק הושפע מביאוריו של יפת, אך נמנע מלציין זאת בגלל קראיותו של יפת.⁹ פרשנותו של יפת הייתה ידועה גם בתימן וביאוריו משוקעים בחיבוריהם של פרשני המקרא בתימן, אם כי אין הם נוקבים בשמו.¹⁰ יפת תרם אם כן באופן משמעותי לביסוסה ולהרחבתה של הפרשנות הקראית, ובכך השפיע על התפתחותה של פרשנות המקרא היהודית בימי הביניים בכל ארצות האסלאם, ובמיוחד בספרד.

לנוכח כל האמור לעיל מובן הצורך להכין מהדורות ביקורתיות מתורגמות ומוערות של פירושי יפת למקרא, אשר תאפשרנה לחוקרים ולכל המתעניינים בפרשנות המקרא היהודית לדורותיה, גישה ישירה ומקיפה למכלול עבודתו של יפת, ויסייעו לניתוח שיטתו הפרשנית ולהבנת תרומתו הכוללת לפרשנות המקרא היהודית.

כתבי יד רבים מפירושו של יפת למקרא פזורים בספריות שונות ברחבי תבל, ובעיקר באוספי פירקוביץ', המוחזקים בעיקר בספרייה הלאומית הרוסית בסנט-פטרסבורג. בעקבות גילויים אלה אנו עדים להתעוררות מחודשת במחקר הקראות ובההדרה של כתבי הקראים. מאז סוף המאה התשע-עשרה ועד אמצע המאה העשרים ראו אור מהדורות ביקורתיות בודדות של פירושי יפת (או של פרקים מפירושו) בליווי תרגומים ללועזית.¹¹ כן הוגהו ותורגמו פרקים נבחרים מתרגומו

6 על יחסו של ראב"ע לחכמי הקראים בכלל, ראו: מלמד, מפרשי, ח"ב, עמ' 676–678. על יחסו ליפת בן עלי, ראו: בירנבאום, הושע, עמ' xliii–xlvi; סימון, ארבע גישות, עמ' 138–139; פוליאק ושלוסברג, הושע, עמ' 97–98.

7 ראו: שטובר, נופיה, עמ' 223. על פרשנותו של ר' יצחק בן שמואל ותרומתו לפרשנות המקרא בימי-הביניים, ראו: סימון, התרומה; שטובר, אלכנזי; שלוסברג, אלכנזי.

8 בפירושו על "כְּשִׁיִּים" (עמוס ט, ז), ואף זאת בשם ראב"ע: "והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב כן: אמר יפת, כי נשי הכושיים הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו" וכיו.

9 להרחבה בעניין זה, ראו: פוליאק ושלוסברג, הושע, עמ' 98–100.

10 עם זאת, סביר שאותם החכמים התימנים כלל לא ידעו שהביאורים שהם מצטטים הם ממוצא קראי. ראו: זייבלד, רס"ג לרות; שלוסברג, ראב"ש ליהוא, עמ' 16–22.

11 אלה כוללות את פירושי יפת לתהילים, פרקים א–ג (ברגיה, 1846; ויידה, 1971), ישעיהו, פרק ט"ג (נויבאור, 1876), שיר השירים (ברגיה, 1884), דניאל (מרגוליות, 1889), רות, פרקים א–ב

ומפירושו של יפת לתורה, לנביאים ולכתובים על ידי חוקרים בודדים, במסגרת דיונים על ההיסטוריה וההגות הקראית בכללותה.¹² עם זאת, בשני העשורים האחרונים ניכרת עלייה בהכנתן של מהדורות ביקורתיות של חלקים מפירושו של יפת לתורה¹³ ולספרי הנביאים והכתובים.¹⁴

תרגומו ופירושו של יפת לארבעת הפרקים הראשונים של ספר עמוס ראו אור בשנת 2009 במסגרת דיסרטציה שכתבה ד"ר מירב עקירב בהדרכת פרופ' אליעזר שלוסברג ופרופ' דויד דורון במהלך לימודיה במחלקה לערבית באוניברסיטת בר-אילן. העבודה כללה מהדורה ביקורתית של המקור הערבי בצירוף חילופי גרסאות ממספר כתבי-יד, תרגום עברי בליווי הערות, ומבוא בן 184 עמודים, המתאר את יפת ואת פועלו, את מאפייני פרשנותו ואת דרך הההדרה.

המהדורה הביקורתית של תרגומו ופירושו של יפת לספר עמוס שאנו עומדים להוציא לאור, כוללת נוסח פנים, המלווה באפראט של חילופי גרסאות, ואחריו תרגום מוער. המקור הערבי של המהדורה ראה אור לפני מספר שנים בליווי חילופי גרסאות בתוך: Meirav Nadler-Akirav, *The Arabic Translation and Commentary of Yefet ben 'Eli the Karaite on the Books of Amos, Haggai, and Malachi* (Karaite Texts and Studies 13), Leiden: Brill 2021.

לקראת פרסום זה נבדק מחדש התרגום העברי של הפרקים הראשונים. התרגום העברי לחמשת הפרקים האחרונים של ספר עמוס עתיד לראות כאן אור לראשונה. התרגום העברי לכל תשעת הפרקים מלווה בהערות פרשניות, המבארות

(שורסטיין, 1908), נחום (הירשפלד, 1911), הושע (בירנבוים, 1942), קהלת, פרקים א–ו (בלנד, 1966; ויידה, 1971).

12 ראו למשל: שלוסברג ופליישמן, פרשנות; שלוסברג, פריש וסטרשינסקי, פירושו. חשוב במיוחד הוא המבחר המרוכז והמגוון של קטעים מפירושי יפת לתורה, לנביאים ולספרי אמ"ת, שהגיה בן-שמאי במקורם הערבי-יהודי (ראו: בן-שמאי, שיטות, חלק ב [נספחים], עמ' סג–רצה). לרשימה של פרסומים נוספים, הכוללים קטעים מתרגומו ומפירושו של יפת למקרא, ראו: דרורי, ראשית המגעים, עמ' 197–198, והשוו: טמני, מסורת, עמ' 31; ז'אבאנובסקה, סקירה.

13 למשל פירושו לבראשית א, א–ה (בוטבול וסטרומוזה, בראשית), למשלי בלעם (אבני, משלי בלעם) ולסיפורי אברהם (ז'אבאנובסקה, יפת).

14 כגון המהדורות הביקורתיות של תרגום ופירושו של יהושע (רובינסון), לפרק סג בספר ישעיהו (אלובידי), לירמיהו (ונדקוס), להושע (פוליאק שלוסברג), לעובדיה (פוליאק ושלוסברג; צורן), לצפניה (שלוסברג ופוליאק), לעמוס וחגי ומלאכי (נדלר-עקירב), לזכריה (קיס דה ורויד, בהכנה), לאיוב (סדן), למשלי (ששון) לרות (בוטבול), לאסתר (וקסלר), לסיפור יפתח (שלוסברג ונדלר-עקירב, בדפוס), לשופטים (שושן ושלוסברג, בהכנה), למלכים (שוורץ, שלוסברג ועקירב, בהכנה) לקהלת (רובינסון, ולעזרא, נחמיה ודברי הימים [צורן, בהכנה]).

את תרגומו ואת פירושו של יפת ומשוות אותם לפרשנות חז"ל, לתרגום הארמי ולחיבוריהם של רבים מהפרשנים ומהמדקדים היהודיים בימי הביניים. במאמר זה ברצוננו להטעים טעימה מן המבוא לספר, הכולל את הגישות הפרשניות העולות מפירושו לספר עמוס, את דרכי פרשנותו, את הכלים המבניים שבהם הוא משתמש, את מאפייני תרגומו וכן השוואת פירושו לפרשנים רבניים וקראים קדומים ומאוחרים לו.

א. גישתו של יפת לנבואת עמוס

בפירושו של יפת למקרא מצויות שתי גישות פרשניות עיקריות. גישה אחת, שהיא הגישה העיקרית והבולטת גם בפירוש לספר עמוס, היא הגישה הספרותית, הכוללת רובד לשוני-הקשרי ורובד היסטורי, ומטרתה לחשוף את משמעות הטקסט בהקשרו לתקופת הסיפור המקראי. הגישה השנייה היא הגישה האקטואלית-סמלית, המכונה גם "משיחית" או "פְּשָׁרִית", ולפיה הכתוב רומז באופן סמלי להיסטוריה של התנועה הקראית, לקורותיה בתקופתו של הפרשן, ולא פחות מכך, גם לעתידה.¹⁵ יפת לא חש שעליו לפרש את הכתובים על פי אחת השיטות, אלא הציג זה לצד זה שני פירושים, האחד קשור בתקופת המקרא והשני רומז לתקופתו שלו.

1. הגישה הספרותית לשונית-הקשרית

הגישה הספרותית הלשונית-הקשרית, המכונה "פשט", הופיעה בפרשנות היהודית בימי-הביניים, והתפתחה בבבל ובארץ ישראל החל מן המאה העשירית, בקרב גאונים כרס"ג, ובקרב קראים דוגמת דניאל אלקומיסי ואבו יוסף יעקוב אלקרקסאני. אלקומיסי קדם ליפת בשילוב הפרשנות האקטואלית-סמלית והפרשנות הלשונית-הקשרית בביאוריו למקרא. בפירושו של אלקומיסי לספרי תרי-עשר יש מקום לשתי שיטות הפרשנות הללו, אם כי ניתן לראות בבירור את ההפרדה שהוא עושה ביניהן: או שהוא מנתק את הפסוק מהקשרו ונותן לו פירוש סמלי לתקופתו שלו, או שהוא מציג פירוש ספרותי, המבוסס על מיקומו של הפסוק

15 יש המבקשים למצוא קשר בין גישה פרשנית זו לבין חיבורי ה"פְּשָׁר" של בני כת קומראן, שנתחברו בין המאה השנייה לפנה"ס למאה הראשונה לסה"נ, ומנסים למצוא בנבואות הנביאים רמזים לחייה האקטואליים של כיתתם ולעתידה, ראו: ארדר, אבלי ציון הקראים, עמ' 364–377; וידר, המגילות, עמ' 53–67; הניל, מגילות ים המלח, עמ' 75–76; דרורי, ראשית המגעים, עמ' 106–110. לדעה מנוגדת, השוללת קשר כזה, ראו: פוליאק, לשאלת השפעתו, עמ' 280–294.

בהקשר הספרותי. קדם להם קרקסאני, אשר בספרו "כתאב אלריאץ" ואלחדאיק" (= ספר הפְּרִים והַגְּנִים) פיתח גישה לשונית-הקשרית מובהקת לצורך ביאור החלקים הלא-הלכתיים במקרא.¹⁶

בפירושו לספר עמוס מנתח יפת את הטקסט ניתוח סטרוקטוראלי, בהסתמך על כלים תחביריים ולקסיקאליים, תוך הדגשת הקשר בין הכתוב ליחידה הספרותית כולה, דהיינו מקומם של מילה או של צירוף בפסוק, ביחידת הפסוקים העוסקת באותו הנושא, בפרק או בספר בכללותו, ואף הקשר שלו לספרי המקרא האחרים. באמצעות דרך פרשנית זו יפת מבקש ללמד את הקורא כיצד לקרוא את הכתובים ולהבינם באופן הנכון ביותר.¹⁷ לאורך פירושו יפת מסביר כיצד הגיע למסקנה שביאור מסוים הוא הנכון, ובכך למעשה הוא חושף בפני הקורא את התהליך של כתיבת הפירוש.¹⁸

כך לדוגמה, בהסבירו את חטאם של הפלשתים תושבי עזה: "על הגְּלוּתם גְּלוּת שְׁלָמָה לְהַסְגִיר לְאָדוֹם" (א, ו)¹⁹ הוא כותב:

פערף מא פעלו בישראל והו אנהם סלמו בקאיא יהודה אלדי אנפלתו מן אדום פי בית שני פאכיד'והם וסלמוהם אלי אדום חתי אגילו אלכל פצאר אלגלות שלמה ועלי מא ביננא פי ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים. והדי'א כאן פי זמאן בית שני.²⁰

תרגום: והודיע מה עשו לישראל, והוא שהם מסרו את שארית יהודה אשר נמלטו מאדום בבית שני, לקחו אותם והסגירו אותם לאדום, עד אשר הגלו

16 פוליאק, צמיחתה, עמ' 305–306; הירשפלד, קרקסאני, עמ' 10–11. הספר "כתאב אלריאץ" ואלחדאיק" אומנם לא שרד, אך ידוע שהוא הציג באופן מקוצר 37 הצעות לדרכי פרשנות, חלקן בעלות אופי תיאולוגי ופילוסופי וחלקן בעלות אופי פרשני לשוני, ספרותי, דקדוקי ועוד, בהסבירו, תוך הצגת דוגמאות, מתי יש להשתמש בכל דרך (הירשפלד, קרקסאני, עמ' 39–59).

17 ראו בהרחבה: נדלר-עקירב, הגישה הספרותית.

18 הבחנה בין גישה אקטואלית לבין גישה לשונית-הקשרית-ספרותית, תוך שימוש במונחים אלה, נעשתה כבר במחקריהם של פוליאק ושלוסברג על פירושי יפת להושע לעובדיה ולצפניה, ראו: פוליאק ושלוסברג, הושע, הקדמה; צפניה, הקדמה; עובדיה; שיטות. לדבריהם: "נראה כי יפת נמנע מלשלב את הדיון המורפולוגי והלקסיקוגרפי בצורות הקשות בפירושו השוטף, לא מחשש שיכביד על הקריאה בו, אלא משום שראה בו ז'אנר נפרד של עיון במקרא" (הושע, עמ' 13). לדיון מפורט בגישתו הפרשנית של יפת ראו: פוליאק, מגמות עיקריות, עמ' 374–398; נדלר-עקירב, הגישה הספרותית.

19 כל הפניה לפרק או לפסוק ללא אזכור של ספר משמעה, שהפסוק הוא מספר עמוס.

20 נדלר-עקירב, עמוס חגי ומלאכי, עמ' 42.

את כולם, והייתה הגלות שלמה, כפי שביארנו על "וּבְנֵי הַיְהוּדָה וּבְנֵי יִרְוֹשָׁלַם מְכַרְתֶּם לְבְנֵי הַיְוֹנִים" (יואל ד, ו). וזה היה בזמן בית שני.
 יפת מתרגם כאן את הביטוי "גְלוּת שְׁלֶמָה" באמצעות המילים הערביות "גְלוּת תַאמָה", ובהמשך בפסוק ט: "גְלוּת כַאמְלָה", דהיינו גלות כוללת, של כל יושבי הארץ, וזאת בשונה מהדעה, שכוונת הנביא היא לגלות בזמני שלום בלבד, ולא בעיתות מלחמה, כפי שביאר ראב"ע. כדרכו להביא אסמכתאות לביאוריו מן המקרא, יפת מצטט פסוק מספר יואל כהוכחה לכך שפלשתים אכן הסגירו את ישראל לידי היוונים. ואכן, בפירושו לספר יואל (ד, ו) יפת מסביר, שאנשי צור וצידון לקחו את רכושם של בני ישראל, את הכסף והזהב ואת כלי תפילותיהם ושמו אותם בבתי תפילתם, ואת כל מי שהצליח להימלט הסגירו לידי היוונים.²¹

2. היסטוריזציה של הנבואה

ההיסטוריה היהודית בכללה, וזו הקראית בפרט, העסיקה את הקראים במאות העשירית והאחת-עשרה,²² אם כי כמות החומר שהייתה ברשותם אודות ההיסטוריה הקראית הייתה דלה, דבר שאילץ אותם להיעזר במקורות רבניים. לאור העיסוק בהיסטוריה בקרב הקראים בירושלים במאות העשירית והאחת-עשרה, אפשר להבין את גישתו ההיסטורית של יפת לכתובים, גם אם הוא עצמו איננו עוסק באופן ישיר בהיסטוריה הקראית.

ההיסטוריזציה היא גישה מרכזית לאורך כל פירושו של יפת לספר עמוס. היא באה לידי ביטוי בדיוניו בזמנו של נבואות עמוס, בתיאור חטאי ישראל ובביאור הסיפור הביוגרפי. נראה, שהגישה ההיסטורית שנוקטת יפת היא כלי מרכזי בפרשנותו, הן בבואו לפרש את דברי הנביא עמוס ולהוכיח את התממשות נבואותיו, הן בבואו להוכיח את נכונות פירושו הוא למקרא.

21 יפת לנביאים (הושע-עובדיה), כ"י הספרייה הבריטית בלונדון 287א (מספר סרט במתכ"י 6066). עמי קמח, שו" 11, המצוטט בתוך: נדלר-עקירב, הגישה הספרותית, עמי 185.

22 על העניין בהיסטוריה במאות העשירית והאחת-עשרה בקרב קראים דוגמת סלמון בן ירוחם וסהל בן מצליח, ראו: אסטרן, הבנה היסטורית, עמי 76-84; הני"ל, היסטוריוגרפיה קראית, עמי 25-28. עוד קודם לכן, בשנת 937, תיאר קרקסאני בפרק הראשון של ספרו "כתאב אלאנואר ואלמראקב" [= ספר האורות והמגדלים] את ההיסטוריה של התפלגות הכיתות ביהדות, אשר החלה, לטענתו, כבר בתקופת ירבעם בן נבט, ראו: נמוי, קרקסאני והכתות, עמי 322-330. לדיון נרחב בנושא ראו: הני"ל, אנתולוגיה, עמי 45-53; אסטרן, הבנה היסטורית, עמי 98-100; בכר, קרקסאני, עמי 262-264.

דוגמה לכך היא ביאורו לעמוס ב, ד-ה בדבר עונשו של יהודה מפני שמאס בתורת ה'. בביאורו זה מזהה יפת את נבואת עמוס עם ההתממשות שלה בהיסטוריה בתקופת נבוכדנצר:

ת'ם בעד אן ערף פעלהם אלמד'מום ערף עקובתה/ם/ פקאל סארסל אלנאר פי בלד יהודה והו מא אחרק נבוכדנצר לקרי יהודה כקו' [עריכם] שרפות אש. וכ'לא אלנאר פי ירושלים חתי אחרקתהא ואחרקת קצורהא כקו' וישרפו את בית האלהים וינתצו את חומת ירושלם וכל ארמונותיה שרפו אש.²³

תרגום: לאחר מכן, אחרי שהודיע את מעשיהם המכוערים, הודיע את עונשם ואמר: אשלח את האש בארץ יהודה, ו[הכוונה לכך] שנבוכדנצר שרף את ערי יהודה, כאומרו: "עַרְיִכֶם שְׂרָפוֹת אֵשׁ" (ישעיהו א, ז), והבעיר אש בירושלים, עד ששרפה אותה ואת ארמונותיה, כאומרו: "וַיִּשְׂרְפוּ אֶת בַּיִת הָאֱלֹהִים וַיִּנְתְּצוּ אֶת חוֹמֹת יְרוּשָׁלַם וְכָל אַרְמֹנוֹתֶיהָ שְׂרָפוּ בְּאֵשׁ" (דברי הימים ב לו, יט).

לאחר מכן, אחרי שהודיע את מעשיהם המכוערים, הודיע את עונשם ואמר: אשלח את האש בארץ יהודה, ו[הכוונה לכך] שנבוכדנצר שרף את ערי יהודה, כאומרו: "עַרְיִכֶם שְׂרָפוֹת אֵשׁ" (ישעיהו א, ז), והבעיר אש בירושלים, עד ששרפה אותה ואת ארמונותיה, כאומרו: "וַיִּשְׂרְפוּ אֶת בַּיִת הָאֱלֹהִים וַיִּנְתְּצוּ אֶת חוֹמֹת יְרוּשָׁלַם וְכָל אַרְמֹנוֹתֶיהָ שְׂרָפוּ בְּאֵשׁ" (דברי הימים ב לו, יט).

באמצעות גישתו ההיסטורית מבקש יפת גם ללמוד על החברה בתקופתו של הנביא עמוס. בפירושו לחטאי ישראל ולסיפור הביורפי מצויים סממנים היסטוריוגרפיים מובהקים לגבי ניסיונותיו להסיק על החברה באותה העת. דוגמה לכך היא עיסוקו הנרחב בסיפור הביורפי של הנביא עמוס, אשר שזור בלב מראות הנבואה, בין המראָה השני למראָה השלישי. יפת דן במניעיו של אמציה הכהן שפנה למלך ירבעם ודיווח לו על נבואותיו המטרידות של עמוס. מחוסר התגובה של ירבעם ושל העם יפת מסיק, שהם חששו לפגוע בנביא. כמו כן יפת משער, שהנביא עמוס ניבא את נבואתו בתקופת החגים, משום שרצה להגיע לקהל שומעים גדול ככל האפשר. בכך הוא מנסה ללמוד על היחסים בין הדמויות השונות באותה תקופה, על המניעים שלהם ועל אופי חייהם.²⁴

23 נדלר-עקירב, עמוס חגי ומלאכי, עמ' 48.

24 לדיון נרחב בנושא זה, ראו: נדלר-עקירב, הסיפור הביורפי.

3. הגישה האקטואלית-סמלית והפולמוס הקראי-רבני

על אף שפירושו של יפת לספר עמוס הוא ברובו פירוש ספרותי-לשוני-הקשרי, מצויה בו גם גישה אקטואלית-פולמוסית, אשר באה לידי ביטוי הן מבחינת היחס לרבניים בזמנו של יפת הן מבחינת המאבק בין הקראים לבין הרבניים עד לימיו.²⁵ כפי שכבר כתבתנו לעיל, שתי גישות אלו אינן סותרות זו את זו והן שני רבדים שונים של הפירוש. דוגמה לכך מצויה בביאורו של יפת לעמוס ו, יב: "הִירְצוּן בְּסֻלַע סוּסִים אִם יִחְרוֹשׁ בְּבִקְרִים כִּי הִפְתָּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה". יפת מביא תחילה הסבר המתאים לתקופתו של הנביא, ולפיו הנביאים והמוכחים היו פונים אל העם אשר שנא אותם וסירב לשמוע את דבריהם. בסיום ביאורו לפסוק יפת מוסיף הסבר אקטואלי-סמלי קצר, ולפיו המנהגים הרעים שלמדו הרבניים מאבותיהם הם שהקשיחו את ליבותיהם כסלע: "ת'ם ערף אן קלובהם צארת מתיל אלצכיר לאנהם תעלמו אלמד'אהב אלרדיה וציירו אלמשפט ואלצדקה מתיל אלסם ואלעלקם אלקאתול".²⁶

אחר כך הודיע, שליבותיהם נעשו כמו סלעים, לפי שהם למדו את המנהגים הרעים, והפכו את המשפט והצדקה כמו הסם והלענה הממיתים.²⁷

לא זו בלבד שפירושו של יפת כולל את שתי הגישות ללא סתירה ביניהן, הן אף משלימות זו את זו, כך שהפירוש האקטואלי-סמלי הוא דוגמה לפירוש הספרותי, או הרחבה, החושפת היבט אחר שלו. בביאורו לעמוס ח, יא–יב: "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם אֲדֹנָי ה' וְהִשְׁלַחְתִּי רֶעֶב בְּאֶרֶץ לֹא רָעַב לֶלֶחֶם וְלֹא צָמְא לְמִים כִּי אִם לְשֹׁמֵעַ אֶת דְּבָרֵי ה'. וְנָעוּ מִיָּם עַד יָם וּמִצְפּוֹן וְעַד מִזְרַח יִשׁוּטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא יִמְצְאוּ". יפת פותח בהסבר לשוני-הקשרי, ולפיו הנביא תיאר תחילה מה יקרה לאלה מישראל שיישארו בחיים. מיד לאחר מכן הוא מתאר מה יתרחש באחרית הימים, כאשר לא יהיו נביאים והעם ישתוקק לשמוע את דבר ה', כפי שאדם רעב וצמא משתוקק למזון ולשתייה. בהמשך לפירושו זה יפת מתאר מה יקרה בתקופה שלא יהיו בה נביאים, ולמעשה יוצא בכך נגד הרבנים ומאשים אותם בריבוי המחלוקות בעם. יפת מרחיב בתיאור התפקיד החשוב והקשה שיהיה לקראים באותו הזמן, לפי שהם יחפשו תמיד בשקיקה אחר הידע ואחר האמונה הנכונה, כפי שהרעב

25 על אודות גישתו האקטואלית-סמלית של יפת, ראו: פוליאק ושלוסברג, הושע, עמ' 34–40; נדלר-עקירב, עמוס חגי ומלאכי, עמ' 11–15.

26 נדלר-עקירב, עמוס חגי ומלאכי, עמ' 91.

27 ראו בהרחבה: נדלר-עקירב, הסיפור הביוגרפי, עמ' 76–177.

והצמא משתוקקים למזון ולשתייה. זאת ועוד, בביאורו לעמוס ו, ז יפת מתאר את חייהם הקשים של הקראים האבלים, שאותם הוא מכנה "אבלי ציון", וזאת בניגוד לחיי הנועם והראוותנות של הרבנים, וקורא לבני ישראל בגלות לעשות את הישר בעיני ה'.²⁸

ב. שיטתו הפרשנית של יפת

1. סגנון ולשון

(א) סגנונו הרטורי של הנביא

לאורך פירושו לספר עמוס מזכיר יפת מספר אמצעים רטוריים, שבהם הנביא משתמש כדי להעצים את דבריו. הבולט שבהם מוצג באמצעות הביטוי הערבי "עלי טריק", שפירושו "בדרך", "באמצעות", היינו בסגנון מסוים. בפירושו לספר עמוס קיימים שישה סגנונות שונים, המובחנים באמצעות ביטוי זה: סגנון התגמול וההפחדה [= "עלי טריק אלגזא ואלמכאפה"], סגנון האיום [= "עלי טריק אלתהדיד"], סגנון העצה [= "עלי טריק אלנצח"], סגנון ההמשלה [= "עלי טריק אלתמתיל"], סגנון הקירוב [= "עלי טריק אלתקריב"] וסגנון התוכחה [= "עלי טריק אלתוביך"].

כך לדוגמה בביאורו לפסוק: "עֲשֵׂה כִּימָה וְכִסִּיל וְהַפֶּךְ לְבַקֵּר צִלְמֹת וַיֹּס לִלְחָה הַחֲשִׂיף הַקּוֹרָא לְמִי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֶם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ ה' שְׁמוֹ" (ה, ח), טוען יפת שניתן שהנביא עמוס בחר להביע רעיון זה דווקא בסגנון "הקירוב", בשל הקרבה הרעיונית לפסוק שאחריו, העוסק בתיאור כוחו של האל וביכולתו לאגד את האויבים נגד ישראל. ובמילים אחרות, כפי שהאל מסוגל לקבץ את הכוכבים לאגודה אחת ולהפרידם, כך הוא מסוגל לקבץ את האויבים נגד העם.

(ב) שימוש בלשון המדוברת

בתרגומו לשאלה: "וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה עֲמוֹס" (ז, ח), יפת משתמש במילה "איש", הרגילה בערבית המדוברת, במשמעות של מילת השאלה "מה": "איש אנת נאטר יא עמוס". ייתכן שיפת בחר לעשות כן משום שבפסוק מתוארת שיחה בין ה', שאותו מייצג מלאך על פי תרגומו וביאורו של יפת לפסוק, לבין הנביא, ויפת רצה להדגיש כי מלאך ה' פנה אל הנביא במילים ודיבר איתו בלשון העממית.

2. שימוש באמצעים פואטיים

בפירושו ליחזקאל לז, יד קובע יפת כי יש לפרש את הכתובים באופן מילולי, פרט לשני מקרים: (א) כשהסבר המילולי אינו עולה בקנה אחד עם ההיגיון; (ב) כאשר הכתוב הוא משל או רמז, ועל כן ניסיון לפרשו בצורה מילולית סותר את מהותו.²⁹

בפירושו לספר עמוס עושה יפת שימוש במטפורה ככלי פרשני בארבעה מקרים: (א) כאשר התבונה דוחה את הפשט; (ב) כאשר הכתוב הוא משל (אף על פי שלעיתים ניתן לפרשו באופן מילולי, ועדיין ההסבר יהיה הגיוני); (ג) כאשר יש צורך לחזק את הפרשנות המילולית; (ד) כאשר יש שני פירושים אפשריים המקובלים על יפת, האחד מטפורי והשני מילולי.

דוגמה לשימוש במטפורה כאשר התבונה דוחה את הפשט מצויה בפירושו של יפת לפסוק: "כִּי כֹה אָמַר ה' הָעִיר הַיְצֵאת אֶלֶף תִּשָּׂאִיר מֵאָה וְהַיְצֵאת מֵאָה תִּשָּׂאִיר עֶשְׂרֵה לְבֵית יִשְׂרָאֵל" (ה, ג). שם טוען יפת שאין אפשרות להבין את המשפט באופן מילולי, שהרי עיר אינה יכולה לבצע פעולות דוגמת "יוצאת" ו"תשאיר". יפת מסביר, כי זו מטפורה ["כלאם מגאזי"] המצויה בשפה העברית. כפתרון לשאלות "מי יוצא" ו"מי נשא" הוא מוסיף את המילה "לוחמים".

דוגמה לשילוב שתי גישות פרשניות, האחת מילולית-הקשרית והשנייה על דרך המטפורה, מבלי להכריע איזו מבין השתיים עדיפה, מצויה בביאורו של יפת לעמוס א, ד: "וְיִשְׁלַחְתִּי אֶשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל וְאֶכְלֶה אֶרְמֹנֹת בֶּן הַדָּד". יפת מעלה שתי אפשרויות להבנת מהות האש שתישלח בבית חזאל: האחת אש מטפורית לתיאור כוחו החזק של האויב, אשר יהרוג את כל אנשי הארץ, והשנייה אש אמיתית שהבעיר מלך אשור בארמון חזאל. יפת מסביר שהאפשרות השנייה דומה למה שעשה נבוכדנצר בירושלים (מלכים ב יג, כה), אולם על אף שהוא מבסס אפשרות זו ומוכיח אותה באמצעות מקור מקראי נוסף, אין הוא מכריע – כדרכו במקומות אחרים – איזו אפשרות עדיפה בעיניו.

נראה שיפת אכן פועל לרוב על פי העקרונות שאותם הציג בביאורו ליחזקאל לז, יד, היינו שיש לפרש את הכתוב על פי פשוטו, פרט למקרים שבהם הפסוק כתוב כמשל או כאשר ההיגיון אינו עולה בקנה אחד עם פשט הכתוב. עם זאת, יש מקרים שבהם מציג יפת שני פירושים, האחד פְּשָׁטִי והשני מטפורי, דבר המנוגד לעיקרון

שהציג, שכן בפירושו לספר יחזקאל טען שאם ניתן לפרש באופן פשטי אין צורך בפירוש מטפורי.

3. שימוש בהסברים לשוניים

בפירושו לספר עמוס אין יפת מרבה להעיר על צורות דקדוקיות, וכל הערותיו הדקדוקיות מסתכמות בחמש בלבד. עובדה זו מלמדת כי העיסוק בעניינים לשוניים מובהקים היה שולי בעיניו, וכי הפרשנות ההקשרית למקרא היא עיקר מטרתו בפירוש. זאת בניגוד לפרשנים שקדמו לו ובניגוד לבני זמנו, דוגמת אבן נוח ואבו אלפראג' הארון, אשר פירושיהם המקראיים מבוססים על הסברים דקדוקיים, שעמדו במרכז כתיבתם.

כך לדוגמה ההערה הדקדוקית הראשונה מצויה בביאורו של יפת על הפסוק:
 "כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי בְנֵי עַמּוֹן וְעַל אַרְבַּעָה לֹא אֶשְׁיִבְנֶנּוּ עַל בְּקָעַם הָרוֹת הַגְּלָעַד לְמַעַן הִרְחִיב אֶת גְּבוּלָם" (א, ג), שם הוא מצביע על כך ששם עצם ממין זכר [= הר] מסתיים שלא כרגיל בסיומת -ות [= הרות], המאפיינת שמות עצם ממין נקבה. לדבריו, תופעה זו אינה נדירה והיא מצויה הרבה במקרא:

ועברת הרות גיבאל ואלחיד מנהא הר מת'ל אב אבות ומת'ל שלחן שלחנות
 וכת'ר לנא פי אלסמא אלתא מקאם אלמאם.³⁰
 תרגומי "הרות" – הרים, והיחיד שלו "הר", כמו "אב" – "אבות", וכמו
 "שלחן" – "שלחנות". ויש לנו שמות עצם רבים שבהם יש [האות] תו במקום
 מם.

אולם הסיבה העיקרית לכך שיפת עוסק כאן בעניין לשוני היא רצונו להוכיח, מדוע פרשנותו הלשונית-הקשרית-היסטורית נכונה. יפת מציג שתי דרכים להבנת המילה "הרות": רבים של "הר" ו-נשים הרות. אולם לדעתו, מבחינה היסטורית לא ייתכן שהוראת המילה "הרות" היא "נשים הרות", ולכן כוונת הכתוב היא בהכרח לכיבוש הרי הגלעד. אולם לשם כך עליו להוכיח שהסבר זה אפשרי מבחינה לשונית (בלשון העברית קיים ריבוי "ות" לשם עצם ממין זכר), כדי שביאורו יתקבל על דעת הקורא.³¹

30 נדלר-עקירב, חגי עמוס ומלאכי, עמ' 45.

31 ראו גם: שם, עמ' 9; נדלר-עקירב, הגישה הספרותית, עמ' 181–183.

4. פרשנות פנים-מקראית

כדרכם של הקראים, שאינם מאמצים את הפרשנות הדרשית של חז"ל, יפת מרבה להפנות בפירושו לספר עמוס למקומות אחרים במקרא. ארבע סיבות עומדות, ככל הנראה, ביסוד ריבוי ההפניות האלו:

- א. יפת רואה בשימוש של הנביאים בהרמזים הפנים-מקראיים כלי רטורי המשולב בנאומיהם;
- ב. יפת רואה בספרי הנביאים תמה ספרותית אחת, כשהוא משייך דברים שנאמרו בתקופתו של נביא אחד לתקופתו של נביא אחר;³²
- ג. הפניות אלה משמשות הן כלי פרשני משווה בין ספרי הנבואה השונים, הן ביסוס לביאוריו הלשוניים-הקשריים וההיסטוריים;³³
- ד. המקורות המצוטטים מספרי מקרא אחרים הם אסמכתאות לנכונות ביאוריו בספר עמוס.

דוגמה לשימוש בהרמזים פנים מקראיים היא ביאורו לפסוקים: "שִׁמְעוּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל הַמְּשֻׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלִיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר רַק אַתְּכֶם יִדְעֵתִי מִכָּל מְשֻׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם" (ג, א-ב), שם קובע יפת שמטרת ההרמז היא להדגיש את ההידרדרות החמורה ביחסי ה' וישראל בתקופת הנביא, בהשוואה ליחסים אלה בעבר, לאחר יציאת מצרים. לטענתו, מטרת עמוס באזכור המאורע ההיסטורי של יציאת מצרים היא להזכיר לעם, כי לאחר יציאת מצרים נערך הסכם בין ה' לבין בני ישראל וכעת אין הם עומדים בו, ועל כן הם ייענשו בעולם הזה.

אליבא דיתת, הפקידה הנזכרת בפסוק ("עַל כֵּן אֶפְקֹד") היא בעולם הזה: מצבו של עם ישראל שונה מזה של כל האומות, שהרי ה' כרת עימו ברית, ולפיה הוא מיטיב עימו כל עוד הוא שומר את מצוותיו. ועתה, לאחר שחטאו, הם נענשים בהתאם לאותה ברית ועל פי אותה הסכמה.³⁴

32 ראו לדוגמה: משמעות המילים "הבית הקטן" ו"הבית הגדול" בפס' ו, יא בהשוואה לישעיהו כח, ב, בתוך: נדלר-עקיב, הבית.

33 אודות הדמיון בין נבואות עמוס וירמיהו, ראו בהרחבה: נדלר-עקיב, דיון משווה.

34 דניאל אלקומיסי קדם ליפת בהבהרת פסוק זה באמצעות האילוזה. גם הוא מסביר שכוונת הפסוק היא שה' וישראל הגיעו להסכמים אשר על ישראל לכבדם: "היילכו שנים יחדיו" – חוץ כי נועדו תוואעדו לדבר. היכשר הדבר הזה, כי הברית ביני וביניכם סגלה ועמכם נועדתי ככ': יונועדתי שמה לבני ישראל (שמות כט, מג). וגם בהר סיני עמכם סגולה ביני והיו בני ישראל ואתכם חללתם. היכשר הדבר כי לא אעשה בכם נקמה ואביא עליכם נקמת נקם ברית אשר נועדו יחדיו" (אלקומיסי, פתרון, עמ' 33).

ג. כלים מבניים

בתחילת פירושו לספר עמוס ובהקדמה לספרי תרי-עשר, המצויה בתחילת פירושו של יפת לספר הושע, קובע יפת כי כל ספרי תרי-עשר הם יחידה אחת גדולה, המורכבת מיחידות משנה. גם ספר עמוס הוא יחידה גדולה, הכוללת בתוכה יחידות משנה. לאורך כל פירושו של יפת לספר עמוס הוא מנסה לקשר בין כל חלקיו ליחידה ספרותית אחת. לשם כך הוא מרבה להסביר את הקשר בין כל פסוק לזה הבא אחריו, ובין היחידות הספרותיות השונות.³⁵

כאשר מגדיר יפת את גבולותיה של יחידה תמטית, הוא מדגיש לעיתים את הקשר שבין תחילת היחידה לבין סופה. דוגמה לכך היא ביאורו לפרק ג, שם דן יפת בקשר שבין פסוק ח: "אריה שאג מי לא יירא", לבין פסוק ט: "השמיעו על ארמנות באשדוד". לדבריו, הראשון חותם יחידה ספרותית העוסקת בנבואות הנביאים ובתוכחותיהם, ואילו בשני יש קריאה לפלישתים ולמצרים לגנות את ישראל על שאינם שבים אל דרך הישר, על אף שה' הוכיח אותם על ידי הנביאים. הוא מסיים את ביאורו במילים: "כך מצטרף [במקור הערבי: "ינתטם"] פסוק 'השְׁמִיעוּ' (ג, ט) לפסוק 'אַרְיָה שָׁאָג'" (ח, ג).

כלי עריכה

1. מחבר ספר עמוס והעורך החיצוני

לאורך פירושו של יפת לספר עמוס שזורות הערות המצביעות על כך שיפת חיבר את פירושו לספרי המקרא על פי סדרם המקובל. כך לדוגמה בביאורו לעמוס ב, ה הוא מציין שכבר חיבר פירוש לספר דברים: "כפי שבארנו זאת בתורה בעניין 'רָאָה נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב' (דברים ל, טו) וגו'".

גם את ספרי הנביאים הוא פירש על פי סדרם המקובל, לפי שבביאורו לעמוס א, יג הוא כותב במפורש שאת פירושו לירמיהו חיבר לפני פירושו לתרי עשר: "הזכיר גם מה שעשו בני עמון והודיע, שהם כבשו את הרי גלעד, והם ארצו של שבט גד, כפי שביארתי זאת בירמיהו ע"ה בנבואתו אשר אמר: 'הַבְּנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל אִם יוֹרֵשׁ אֵין לוֹ מִדּוֹעַ יִרֵשׁ מִלְּקָם אֶת גֹּד יַעֲמֹוּ בְּעָרֵיו יִשְׁבּוּ' " [ירמיהו מט, א].

אף את ספרי תרי-עשר חיבר יפת על פי סדרם המקובל. כך למשל, מביאורו לספר עמוס א, ז-ח, עולה שהפירוש לספר יואל קדם לזה של ספר עמוס: "ב[ביאור]

על] וְאֶדְוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה (יואל ד, יט) ביארתי את מה שה' יתעלה איים לעשות באדום ובארצם".

לדעת יפת, ספר עמוס נתחבר על ידי הנביא עמוס עצמו, או על ידי עורך-מסדר, אשר קבע מה ייכלל בספר ומה יהיה סדר הכתובים.³⁶ חיבור זה מכונה בפירושו של יפת לעמוס "ספר", "כתאב" או "דיואן". כך למשל הוא כותב: "אבתדי אלנבי יתם ספרה באלנחמות"³⁷ [= הנביא החל לחתום את ספרו בנחמות] (ט, יא); "אכבר אלנבי עיה' פי דיואנה אנה אוראה רב אלעא' ארבעה' אשיא יפעלהא בישראל"³⁸ [= הנביא ע"ה הודיע בספרו, שאדון העולמים הראה לו ארבעה דברים שיעשה אותם בישראל] (ז, ג).

בביאורו לעמוס א, א: "דְּבָרֵי עֲמוֹס אֲשֶׁר הִזָּה בְּקִדִים מִתְּקוּעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל יִשְׂרָאֵל בְּיָמֵי עֲזִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבְיָמֵי יִרְבֵּעַם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנַתִּים לְפָנַי הֲרָעֵשׁ", יפת דן בשיקוליו של מחבר הספר לציין את המידע המצוי בפסוק. בין היתר הוא מזכיר את ההקדמה שחיבר לכל קובץ תרי-עשר, המצויה בראשית דבריו על ספר הושע, ואשר ממנה ניתן ללמוד כי לדעתו יש מאפיינים משותפים לפסוק הראשון של כל שנים-עשר ספרי תרי-עשר. פסוק ראשון זה, הקרוי בפיו בערבית "צדר" [= פתיחה] משמש כותרת לספר כולו.

מדברי יפת אלה עולה, שלדעתו היו שני שלבים בכתיבת הספר ובעריכתו: (א) הנביא כתב את הספר וערך אותו עריכה ראשונה; (ב) עורך אנונימי ערך את הספר עריכה שנייה, אם כי אין לשלול את האפשרות שכל ספרי תרי-עשר נערכו בעת ובעונה אחת. בשלב זה הוסיף העורך החיצוני, שחי אחרי הנביא עמוס, את הפסוק הראשון של כל אחד משנים-עשר ספרי הנבואה, ובחר אילו נבואות תיכללנה באורח סופי בספר. אותו עורך הוא גם זה שבחר לא להוסיף לספר מידע מעבר למצוי בסיפור הביוגרפי. עם זאת, נראה שלדעת יפת התערבותו של העורך בתוכנו של ספר עמוס באה לידי ביטוי רק בפסוק הראשון, וזאת כיוון שכאשר יפת דן

36 בביאורו להושע א, א מסביר יפת, שכל אחד מהנביאים שספריהם נמצאים בידינו חיבר את ספרו [במקור הערבי: "אתיבת דיואן נבותה"], ושנבואותיהם של שנים-עשר נביאי תרי-עשר כונסו בספר אחד. לאחר שכל אחד מהנביאים ביסס את הגרעין הספרותי של הספר הקרוי על שמו, "מְדוּן" [= עורך-מסדר מקראי שזהותו אינו ידועה] היה אחראי למבנה הסופי של הספר (פוליאק ושלוסברג, הושע, עמ' 261–262, וכן הערה מס' 12). להרחבה על תפקידו של ה"מדוון" בפירושי המקרא של יפת, ראו: בן שמאי, על 'מדוון'; זיאבאנובסקה, יפת; פוליאק, תפיסת המדוון; ששון, מדוון.

37 נדלר-עקיב, עמוס חגי ומלאכי, עמ' 116.

38 שם, עמ' 93.

בשיקולי עריכה דוגמת סדר המאורעות, הוא מזכיר בחלק מהמקרים את הנביא עמוס כאחראי להם. על כן נראה לנו, שלדעת יפת דברי הנבואה עצמם נכתבו על ידי הנביא עמוס, אך מאוחר יותר הוסיף עורך אחר, שבחר שלא להתערב בכתוב, רק את ה"צדר", היינו את הפתיחה לספר.

2. אמצעי העריכה של הנביא

לאורך פירושו של יפת לספר עמוס שזורים ביטויים המורים על כך שלדעתו הספר נערך מתוך מחשבה תחילה ותכנון: "בעד אן וצף... זכר... פקדם בדיא..." [= לאחר שתיאר... הזכיר... הקדים תחילה...] (א, ה); "בעד אן וצף... ערף..." [= לאחר שתיאר... הודיע...] (ב, ג); "כמא אנה אוסע פי וצף... כדאך אוסע פי וצף..." [= כשם שהרחיב בתיאור... כך הרחיב בתיאור...] (ב, ג); "ואלסבב פי אעאדתה הו ליערף אן..." [= וחזר על כך כדי להודיע ש...] (ט, ה).

יפת דן בשיקולים של עורך הספר כאשר זה עשה שימוש במילה או בביטוי מסוימים או כאשר חזר על רעיונות דומים. כך למשל בביאורו לפסוק: "לְקִנּוֹת בְּקֶסֶף דָּלִים וְאֶבְיוֹן בְּעֵבִיר נְעֻלִים וּמִפֶּלַע בְּרֶשֶׁת בִּיר" (ח, ו), מסביר יפת, שיש בכתוב מעין חזרה על הפסוק: "עַל מְכָרָם בְּקֶסֶף צְדִיק וְאֶבְיוֹן בְּעֵבִיר נְעֻלִים" (ב, ו). לדעתו, שני מניעים אפשריים גרמו לעורך לחזור על אותו רעיון: "חזר אל מה שפתח בו בראש הספר, והוא אומרו: 'עַל מְכָרָם בְּקֶסֶף צְדִיק' (ב, ו). ייתכן שאִלָּה הם אותם אנשים, ורק חזר על כך כדי להסביר מה עוד עשו עם העניים. וייתכן שאִלָּה אנשים אחרים שהתנבא עליהם".

יפת מתאר את דרך עריכת "סיפורי המראות" שבספר: שלושת המראות מובאים בזה אחר זה. עם זאת, יפת איננו משתמש לגביהם בפועל "דוֹן", שהוראתו המרכזית "ערך", אלא בפועל "נסק", שאומנם אף הוא פירושו "ערך", אך בעיקר "סידר". אשר על כן נראה שיפת אינו מתכוון בכך לעריכת הספר, אלא לסדר "סיפורי המראות" כפי שסיפרם עמוס לעם. כלומר עמוס סיפר לעם את שלושת המראות הראשונים על פי סדרם ובזה אחר זה. לאחר המראה השלישי התרחש העימות בין עמוס לאמצייה, ולאחריו סיפר הנביא עמוס את המראה הרביעי. במילים אחרות, סדר הסיפורים בספר עמוס מקביל לסדר התרחשותם במציאות. הדבר משתקף גם בהסברו של יפת מדוע בחר עמוס לספר על המראה הרביעי רק לאחר סיפור עונשו של אמצייה.

ד. מקורותיו הפרשניים של יפת

לאורך כל פירושו לספר עמוס מזכיר יפת דעות של פרשנים אחרים, אם כי מבלי לנקוב בשמותיהם, דבר המקשה על זיהוים. יפת וחכמים קראים אחרים דגלו במתן חופש ביטוי לכל פרשן, בראותם בלמידה עצמאית ללא הסתמכות על דעת אחרים עיקרון חשוב. בהזכירו פרשנים אחרים בוחר יפת להשתמש בביטויים כלליים כמו: "מפסר אכיר" [= פרשן אחר], "בעץ אלמפסרין" [= אחד הפרשנים], "אכת'ר אלמפסרין" [= רוב הפרשנים], "אלחכמים" [= החכמים], "אלעלמא" [= חכמי הדת]. במקרים רבים שבהם יפת מזכיר דעות של פרשנים אחרים הוא חותם את הדיון בציון הדעה הנכונה ביותר לדעתו, דוגמת: "ואלקול אלאול אמשא" [= והאמירה הראשונה נכונה יותר].

1. פרשנות קראית קדומה

(א) דניאל אלקומיסי

דניאל בן משה אלקומיסי, שנולד בעיר דמגאן, בירת מחוז קומיס שבטברסטן אשר בצפון פרס, חי כנראה בסוף המאה התשיעית ובתחילת המאה העשירית. הוא עזב את עיר הולדתו למחוז כ'ורסאן שבפרס ומשם עבר לירושלים, שם נשאר כנראה עד מותו.³⁹ הגעתו לירושלים חוללה מהפך בספרות הקראית, שהפכה להיות ספרות פרשנית המשלבת פירושים הקשריים לצד פירושים אקטואליים.

יפת הכיר היטב את פירושו של אלקומיסי, ונראה שהושפע ממנו. בשני מקרים בפירושו של יפת לספר עמוס ניתן לזהות את פירושו של אלקומיסי עם פירושו של "מפסר אכיר" [= פרשן אחר] שיפת מזכיר. כך למשל בביאורו של יפת לפסוק: "וַיִּגַּל כְּפִימִים מְשֻׁפָּט וַיְדַקָּה כְּנַחַל אֵיתָן" (ה, כד) הוא מסביר, שה' מרוצה מהקרבת הקורבנות ומהשירה רק כאשר הצדק נשמר, היינו שעבודת ה' ועשיית הצדק והמשפט קיימים ומתנהלים כמו המים הזורמים בנחל. מיד לאחר הסבר זה מביא יפת את דעתו של "מפסר אכיר" [= פרשן אחר], שלדידו, כוונת הפסוק היא שהמשפט שה' עושה עם העם יתגלה כמו הופעת המים. יפת מרחיב ביאור זה בהסבירו שכוונת אותו פרשן היא שה' יחשוף את הצרות אשר יביא על ישראל בזו אחר זו, עד אשר יעקור אותם מן הארץ. ביאור זה זהה לביאורו של אלקומיסי על אתר: "ויגל כמים" – יגלה ויראה כמים שוטף משפט ונקמה על עונכם מאלהים,

וצדק לשפוט בכס בצדק כרוע מעלליכם, להשיט עליכם אויבים חזקים כמימי נחל איתן". יפת איננו פוסל ביאור זה, אולם מבכר עליו את הביאור הראשון. באופן כללי אפשר לומר כי בפירושו של יפת לספר עמוס בולטת הגישה הלשונית-הקשרית-היסטורית, אשר ניצניה בפירושו של אלקומיסי, במקביל לצמצום הגישה האקטואלית-סמלית התופסת מקום מרכזי אצל אלקומיסי. יתר על כן, על אף שיפת מרבה להזכיר את דעותיהם של פרשנים שונים, וביניהם גם את אלה של אלקומיסי, אין ולו פעם אחת שבה יפת מזכיר לצד פירושו הלשוני-הקשרי את פירושו האלגורי של אלקומיסי. נראה שיפת העריך את פירושו ההקשרים של אלקומיסי, את חלקם דחה ואת חלקם קיבל ואף הרחיב, ועם זאת הוא לא קיבל את פירושו האלגוריים-סמליים, ושמא אף דחה אותם.

(ב) דוד בן אברהם אלפאסי

דוד בן אברהם אלפאסי, שכינויו הערבי אבו סלימאן דאוד אבן אברהם אלפאסי, פעל במאה העשירית. שמו, אלפאסי, מלמד כי מוצאו, או מוצא משפחתו, מפאס שבמרוקו. הוא היה לקסיקוגרף, מדקדק ופרשן, אשר כתב בארץ ישראל את המילון "כתאב ג'אמע אלאלפאסי" [= ספר אוסף המילים], שהקנה לו פרסום רב.⁴⁰ עיון בביאוריו של אלפאסי לפסוקים השונים שבספר עמוס המצויים במילונו, מעלה שעל פי רוב יפת מפרש, ולעיתים אף מתרגם, בדומה לאלפאסי, או שהוא מביא אפשרויות שונות לתרגום, ואחת מהן דומה לזו של אלפאסי. דוגמה בולטת לכך היא ביאוריהם לצירוף "הרות הגלעד" (ה, יג), אשר שניהם מסבירים אותו במשמעות "הרים".⁴¹

רק במקרה אחד, בביאורו למילים: "וְהַשְּׁלֶכְתָּנָה הַהַרְמוֹנָה" (ד, ג) יפת אומר מפורשות, כי הוא מסתמך בפירושו לפסוק זה על דעת קודמיו כדעה פרשנית מוסמכת, שניתן להישען ולהסתמך עליה: "תרגמתי 'הַהַרְמוֹנָה'" – 'ארץ ארמיניה', כפי שתרגמו המתרגמים,⁴² לפי שהוא שם מקום". אלפאסי אכן תרגם כך: "והשלכתנה ההרמונה יקאל אלי ארמיניה" [= "והשלכתנה ההרמונה" – יש אומרים אל ארמיניה"]. עם זאת, בשאר המקומות הרבים שבהם פירושו של יפת

40 ראו: בסל, אלפאסי; מאן, אלמנטים לשוניים; טאובר, המקורות הרבניים.

41 אלפאסי, ג'אמע, ח"א עמ' 452, שו" 13.

42 במקור הערבי "כמא פסרו אלמפסרין", שניתן להבינו גם "כפי שביארו המפרשים".

דומה או זהה לזה של אלפאסי, אין יפת מציין כי הוא מסתמך על פרשנים קודמים, אלא מסתפק בהבאת ביאור והסבר מנומקים.

במקרה אחר אפשר לזהות ביאור שיפת מביא בשם "מפסר אכיר" [= פרשן אחר], עם ביאור של אלפאסי. בפירושו לעמוס ט, ו: "הַבּוֹנֵה בְּשָׂמִים מְעֻלְתּוֹ וְאַגְדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּה הַקְּרָא לְמִי הֵיָם וַיִּשְׁפְּכֶם עַל פְּנֵי הָאֶרֶץ ה' שְׁמוֹ", עומד יפת על משמעות הביטוי "אגדתו על ארץ יסדה", ומסביר שהכוונה ל"ציר הכוכבים אשר נעים בגלגל הרקיע בכיוון דרום", ושאותו הוא מכנה "אגדת הרקיע". יפת מסביר שכוונת הכתוב היא שה' ברא את ציר הכוכבים המאיר לברואים שמפיקים מכך תועלת. לאחר הסבר זה מביא יפת ביאור של פרשן אחר: "פרשן אחר אמר על וַיִּאֲגְדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּה", שהכוונה בכך לכל בעלי החיים המתהלכים על הארץ, מְדַבֵּר וְשֹׂאֵנוּ מְדַבֵּר, רמש ועוף, כאילו הזכיר את אשר בשמים ואת אשר בארץ". נראה שיפת רומז לפירושו של אלפאסי ומתרגם בדומה לו את שם העצם "אגדתו" - "גרזתה", דהיינו "צרור", "קבוצה". אולם בניגוד ליפת, אלפאסי סבור ש"קבוצה" זו מתייחסת רק לבני אדם ולא לכל הברואים המצויים בארץ, כפי שהביא יפת בשם אותו "פרשן אחר".

2. מקורות רבניים קדומים ליפת

הקראים והרבנים בירושלים הכירו היטב אלה את העבודות והחיבורים של אלה. פעמים רבות הם אף ציטטו אלה את אלה בחיבוריהם. שני הצדדים ראו חשיבות רבה בהכרת כתבי האחר, הן לשם עימות הן לשם הרחבת הידע. אצל יפת ניתן למצוא רעיונות דומים לאלו של אונקלוס, תרגום יונתן, רס"ג, ראב"ע ורד"ק, בין אם משום שהושפע מחלקם, בין אם משום שהשפיע על חלקם, ובין אם משום שצורת החשיבה או מקורות ההשפעה היו זהים אצל שני הצדדים.

(א) חז"ל

הקראים דחו את סמכותם ההלכתית של חז"ל, שמקורה בתורה שבעל פה. הם התנגדו גם לשיטה הפרשנית של חז"ל, המבוססת על הדרש, ובעיקר התנגדו למדרשי האגדה המפרשים את המקרא בצורה בלתי-הקשרית. הקראים ציטטו מן הספרות הרבנית כדי להתפלמס איתה וכדי לחזק את עמדותיהם, אך לא נמנעו

מלהיעזר בה בחיבוריהם הפרשניים כאשר היה להם צורך בכך.⁴³ הדבר מתבטא גם בפירושו של יפת לספר עמוס, שם ניתן למצוא דעות הדומות לדברי חז"ל, המובאות בשם "חכמים".

במספר מקרים ביאוריו של יפת לפסוקים בספר עמוס דומים לאלה של חז"ל, אולם מבלי שיפת יציין זאת. כך למשל בביאורו לעמוס ד, א: "שָׁמְעוּ הַדְּבָר הַזֶּה פְּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שְׁמֶרוֹן" מסביר יפת שנבואה זו נאמרה על נשות השרים, הדומות לפרות הבשן בשל חייהן הטובים והנעימים. הוא מתאר אותן כחסרות תעסוקה וכל מעייניהן אך ורק באכילה ובשתייה. תיאור דומה מצוי גם אצל חז"ל: "אמר רבא: כגון נשי דמחוזא דאכלן ולא עבדן".⁴⁴ הדמיון נמשך בכך שגם יפת וגם חז"ל סבורים שבפסוקים אלה מוכיח הנביא את העם. בביאורו לפסוקים ד-ה כותב יפת בדומה לחז"ל: "ידברי עמוס" – מלמד שהיו דברי תוכחות, ומנין שהיו דברי תוכחות? שנאמר: 'שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון'".⁴⁵

(ב) רס"ג

אין בידנו פירוש של רס"ג על ספרי תרי-עשר, ולפיכך ההשוואה בין פירושיהם של יפת ושל רס"ג מתבססת על ביאורים של רס"ג לפסוקים מספר עמוס המצויים בחיבוריו השונים, או על מקורות שונים המצטטים את ביאוריו לספרים אלה. במקרים רבים מתרגם יפת בדומה לרס"ג, כשהוא משתמש באוצר מילים דומה עד זהה. כך למשל תרגומיהם של יפת ושל רס"ג לשמות הכוכבים "כסיל" ו"כימה" (ה, ח), והסבריהם זהים. יפת מסביר ש"כימה" [= "תריה"], היא צביר כוכבים מפוזרים שאינם מתקבצים במקום אחד, ואילו "כסיל", שאותו מכנה יפת בערבית: "סהיל", הוא צביר כוכבים המכונסים במקום אחד, רוצה לומר, כוחו של ה' אינו מוגבל, הוא יכול לקבץ את הכוכבים המפוזרים תמיד, וכן לפזר את אלה המקובצים לאגודה אחת. יפת מפנה גם לאיוב לח, לא: "התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח", בהסבירו שגם איוב התכוון לאותו העניין. את הפסוק הנזכר באיוב רס"ג מתרגם: "והל תעקד נעאים אלתיא או גיוד'ב סהיל תחלל" [= "האם תקשור את מעדנות כימה או את מושכות כסיל תתיר"]. כלומר, גם לדעת רס"ג כוונת

43 על השימוש בכתבי חז"ל בקרב הקראים, ראו למשל: תירוש-בקר, חז"ל ביצירה הקראית, עמ' 156-157, 161-163; הני"ל, מקורות רבניים, עמ' 319-331.

44 תלמוד בבלי, מסכת שבת דף לג, עמ' א-ב.

45 ספרי דברים, פסקה א.

הפסוק היא להדגיש, שהאל מסוגל לפזר את הכוכבים המצויים יחדיו ולאחד את אלה המפוזרים, או במילים אחרות, כוחו של ה' הוא בלתי מוגבל.

ה. השפעתו על פרשנים אחרים

1. ראב"ע

ר' אברהם אבן עזרא (1090–1164) הכיר את כתביו של יפת ואף הושפע מהם. להבדיל מפרשנים אחרים, ראב"ע אינו חושש לנקוב במפורש בשמו של יפת ולצטט את ביאוריו. בפירוש ראב"ע לספר עמוס נזכר שמו של יפת שמונה פעמים. יצוין שראב"ע מזכיר בפירושו גם את ישועה הקראי, דבר המחזק את העובדה שהוא הכיר פירושים קראיים. במרבית המקרים ראב"ע מביא את ביאוריו של יפת בפירושו לספר עמוס מבלי לדחות אותם ומבלי לחוות עליהם דעה כלשהי. במקרה אחד הוא אף מביא את ביאורו של יפת בסמוך לזה של רס"ג.⁴⁶

אולם במספר מקרים הוא מביא בשם יפת ביאורים שאינם מצויים כלל בכתבי היד שלפנינו. כך למשל בביאורו לעמוס א, ג: "כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי דְמִשְׁקָ וְעַל אֲרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ", מייחס ראב"ע ליפת ביאור שונה מזה שלפנינו: "ויפת אמר: על הדור הרביעי, אם היו כל הדורות רשעים",⁴⁷ כלומר ה' ממתין שלושה דורות לפני שהוא מעניש. בכתבי היד של פירוש יפת לספר עמוס שלפנינו, אין הוא מזכיר כלל את עניין הדורות אלא מסביר כי הכוונה לארבעה פשעים. עם זאת, הביאור שראב"ע מצביע עליו כעל הביאור הנכון, דומה מאוד לזה של יפת כפי שהוא בכתבי היד שלפנינו: "והטעם כי יזהירנו, ואם לא ישמע – יענישנו בפעם הרביעית".⁴⁸

ארבע פעמים מזכיר ראב"ע את יפת בשמו ומביא את ביאוריו כפי שהם לפנינו, אם כי לא תמיד בצורה מדויקת. בביאורו לעמוס ט, ט כותב ראב"ע: "ויפת אמר] כל ממלכות הארץ ישמיד, רק ישראל לבדו ישאר, ופרש' סכת דוד' (פסוק יא) על המשחח הבא מדוד, ונכון הוא".⁴⁹ בכתבי היד שלפנינו יפת אכן מבאר כך, אולם הוא מסביר באריכות שה' לא ישמיד את כל האומות, אלא רק אומות שיפריזו

46 ראו ביאורו לעמוס א, ג.

47 סימון, ראב"ע, עמ' 181–182, שורות 15–16.

48 שם, עמ' 181, שורות 14–15.

49 שם, עמ' 263, שורות 29–30.

בחטאינהן. ישראל לעומת זאת, גם אם הוא יפריז בחטאיו, ה' לא ישמיד אותו אלא רק יפזר אותו בגולה.

נוסף על אותם מקומות שבהם ראבי"ע מזכיר את יפת במפורש, הוא מביא מפירושו מבלי לנקוב בשמו, כשהוא מקדים להם את המילים "יש אומרים", או "והמפרש". במקרים אחרים ביאוריהם דומים מאוד, אך ראבי"ע אינו מזכיר שהם מצויים אצל פרשנים שחיו לפניו. דוגמה לכך היא פירושיהם לביטוי: "וְשִׁמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יַחֲדִיד" (ח, י). יפת מביא שתי אפשרויות לביאור הצירוף "אָבֵל יַחֲדִיד": אָבֵל על בן יחיד שמת, ואָבֵל תמידי של אדם חשוך ילדים. ביאורו של ראבי"ע זהה לביאור הראשון של יפת: "כל יושביה [= של הארץ] יתאבלו כאבל אב על בן יחיד".⁵⁰

2. רד"ק

הגם שבפירושו לנביאים ר' דוד קמחי (1160–1235 לערך) נעזר לא אחת בפירושו של יפת, הרי הפעם היחידה שהוא מזכירו בשמו היא בביאורו לעמוס ט, ז, וגם זאת בשמו של ראבי"ע: "והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב: כן אמר יפת, כי נשי הכושיים הם הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו, ואתם בני אב אחד הייתם ואינכם כמו פלשתים מכפתור וארם מקיר, שהתערבו זה בזה".

ביאור זה אינו נמצא בכל כתבי היד של פירוש יפת לעמוס העומדים לפנינו. יש לשער, כי לו הכיר רד"ק את כתביו של יפת במקורם לא היה מייחס ליפת (בשם ראבי"ע) ביאור שאינו שלו.

עם זאת, בפירושו של רד"ק לספר עמוס מצויים ביאורים שניתן לזהותם עם אלה של יפת. כך למשל בביאורו על הפסוק: "עַל הַסְּגִירָם גְּלוֹת שְׁלֵמָה לְאֶדוֹם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים" (א, ט), מסביר רד"ק: "הם ידעו כי אדום לא זכרו הברית לישראל הראויה להיות בין אחים והיו אכזרים לישראל, והם הסגירום בידם וישראל ואדום אחים, וכן שלח משה למלך אדום: 'כה אמר אחיך ישראל'" (במדבר כ, יד). וקדם לו יפת, שביאר כי "אחים" הוא כינוי לישראל ולאדום לאחר הברית שכרתו.

כן, יש שרד"ק מזכיר פירוש של פרשן אנונימי שניתן לזהותו עם יפת. כך למשל בביאורו לביטוי: "וְהִבְיָאוּ לְבַקֵּר זְבַחֵיכֶם" (עמוס ד, ד), כותב רד"ק: "ועוד מפרשים 'והביאו לבקר זבחיכם', שמקדימים זבחי שלמים לעולה, והתורה אמרה כי העולה קודמת לכל קורבן". הסבר זה דומה לפירוש השני שיפת מציע להבנת הפסוק:

"מלמד שהם עושים כרצונם בבית אל, בכך שהקריבו את השלמים בבוקר לפני עולת בוקר, ואילו בבית ה' לא ייתכן לעשות כך, אלא לאחר עולת בוקר".

ו. דרכו של יפת בתרגום לערבית

בתרגומו לערבית מבקש יפת, כמתרגמים קראים אחרים, להיצמד ככל הניתן לטקסט המקראי, ועל כן המאפיין העיקרי של תרגומו הוא היותו תרגום מילולי. הדבר בא לידי ביטוי למשל בשמירה על סדר המילים של הפסוק העברי, גם כאשר הדבר אינו עולה בקנה אחד עם כללי התחביר הערבי. עם זאת, יש ויפת סוטה מהתרגום המילולי: מוסיף מילים, משמיט אחרות, ואף מביא חליפי תרגום.

1. צמידות

התרגום המילולי של יפת לספר עמוס בולט בשימוש במילים שוות גזרון, היינו מילים בעלות שורש דומה בעברית ובערבית, אשר קיים ביניהן דמיון צלילי וצורני.⁵¹ עם זאת, בדומה למתרגמים קראים אחרים נמנע יפת משימוש אוטומטי במילים שוות גזרון משום שקיימות מילים בעלות דמיון שאינן חופפות במשמעות, ועל כן הגביל את השימוש למילים בעלות משמעות דומה.⁵² דוגמה לכך היא תרגומו לביטוי "בְּרֵאשׁ דְּלִים" שבפסוק: "הַשְּׂאֲפִים עַל עֶפְרַיִם בְּרֵאשׁ דְּלִים וְדָרְךָ עֲנֹיִם יִטּוּ וְאִישׁ וְאִבּוֹ יִלְכוּ אֶל הַנְּעֶרָה לְמַעַן חַלְלַת אֶת שְׁם קְדֹשִׁי" (ב, ז). יפת איננו מתרגם את "רֵאשׁ" באמצעות המילה הערבית שוות הגזרון "ראס", משום שהוא מבין את המילה במשמעות של "סם" ומתרגם בהתאם: "בסם אלפקרא" [= "בארס העניים"].

2. שימוש בתרגומים חלופיים

שלוש פעמים מביא יפת בתרגומו לספר עמוס חליפי תרגום, כשהוא מקדים להם את הפועל "קיל" [= "וְנָאֵמַר", "יש אומרים"]. שני התרגומים שמציג יפת אפשריים באותה המידה. ככל הנראה מדובר בשתי מסורות פרשניות שהיו מוכרות ליפת, אך הוא נמנע – בין אם מחוסר יכולת ובין אם מחוסר רצון – להכריע ביניהן, ועל כן הוא מביא אותן לפני הקורא ומשאיר לו את ההחלטה איזו מהן להעדיף. עם זאת אין לשלול את האפשרות שאין מדובר במסורות פרשניות קראיות קדומות, אלא

51 תופעה זו הייתה מקובלת אצל מתרגמי המקרא והבלשנים, הן הקראים הן הרבנים, וביניהם רס"ג, כנראה משום שזו תופעה טבעית אצל אנשים הדוברים והכותבים בשפות שמייות דומות, ראו: רצהבי, אוצר הלשון, עמ' 34.

52 פוליאק, שיטות קראיות, עמ' 221; הנ"ל, שיטות תרגום, עמ' 382.

בשתי דרכים לגיטימיות בעיני יפת לתרגום מילה מקראית, והצגתן זו לצד זו מאפשרת לו להתמודד עם המורכבות של המילים המקראיות.

כך לדוגמה בתרגומו לפסוק "וְשָׁלַם מְרִיאִיכָם לֹא אֶבִיט" (ה, כב), יפת מביא שתי אפשרויות לתרגום המילה "מְרִיאִיכָם": "מעלופאתכם וקיל גואמיסכם". "מעלופאת" הוא כינוי לחיות מפותמות ושמנות, בדומה לביאורו של אלקומיסי למילה "מראים" שבפסוקנו: "שלמי בריאי צאנכם",⁵³ ובדומה לדברי חז"ל על איסור פיטום העגלים בשבת: "אין ממרין את העגלים".⁵⁴ רס"ג לעומת זאת מתרגם את "מראים" (ישעיהו א, יא) – "אלגיואמיס", היינו שורי הבר אשר חלבם אסור.⁵⁵ לא ברור אם בהבאת שתי אפשרויות התרגום הללו מבקש יפת לדון בשאלה אם המראים הם חיות אשר חלבם מותר או אסור, היינו האם הם מותרים לקורבן אם לאו, כפי שעשה אחריו ראב"ע בביאורו לפסוק זה, או שמא אין הוא מתייחס לכך כלל, אלא רק מביא שתי אפשרויות לתרגום המילה, מבלי להתייחס להלכות הזביחה. בפירושו הארוך מסביר יפת שלפסוק שלפנינו שני פנים: על פי הראשון, האל אינו מעוניין בזבחייהם של החוטאים; ואילו על פי השני, האל אינו מקבל את הקורבנות, כיוון שאין זבחים אותם על פי הלכות התורה. עם זאת, כיוון שאין הוא מזכיר כלל את סוגיית מין הבהמות, נראה כי יפת סבור ש"מראים" הם בהמות הכשרות לזביחה, אשר יש המכנים אותן בערבית "מעלופאת", ויש המכנים אותן "גואמיס".

3. תרגום המילה "אולי"

בביאורו של יפת לחלקו השני של הפסוק טו, ה: "שָׁנְאוּ רַע וְאָהָבוּ טוֹב וְהִצִּיגוּ בְשַׁעַר מְשֻׁפֵּט אוֹלִי יִחַן ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׂאֲרִית יוֹסֵף" הוא מסביר, מדוע בחר לתרגם את המילה "אולי" לערבית באמצעות המילה "לעמרי" [= אני נשבע, חי נפשי]. יפת טוען, שאת המילה "אולי" מתרגמים "לעמרי" כאשר אין ספק שהדבר שעליו מדובר יתממש, היינו כאשר המילה "אולי" מייצגת לשון החלטית. מדבריו אלה אפשר להסיק, כי המניע העיקרי שלו בתרגום המילה "אולי" הוא תיאולוגי, לבל יוטל ספק בכוחו של האל.

עם זאת, בביאורו לבמדבר כב, לג מסביר יפת שניתן לתרגם את המילה "אולי" באמצעות המילה הערבית "לעמרי", אך גם באמצעות המילה "לעל". הוא עומד על

53 אלקומיסי, פתרון, עמ' 36.

54 מסכת שבת, פכ"ד, ג.

55 רצהבי, רס"ג לישעיהו, עמ' ד, כו.

ההבדלים בין שני התרגומים ומטעים, שלא ניתן לתרגם את המילה "אולי" באמצעות המילה הערבית "לעל", במקרים שבהם הדבר יכול לגרום חלילה לקורא לחשוב, שאין בורא עולם שהוא כל יודע.⁵⁶

4. תוספות בגוף התרגום

למרות נטייתו של יפת לתרגום מילולי, הוא נוהג להשלים מרכיבים החסרים בפסוקים. מטרת התוספות היא להבהיר את משמעות המשפט, הן מבחינה תחבירית הן מבחינה רטורית. לדוגמה, בתרגומו לפסוק: "כִּי הִנֵּה ה' מְצַנֵּה וְהִקְּחָה הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטָן בְּקַעֲיִים" (ו, יא) יפת מוסיף בתרגומו לערבית שתי מילים: "פֶּאן הוּדָא רַב אַלְעָדוּ מוּצִי אַלְעָדוּ יִצְרַב אַלְבִּית אַלְכַבִּיר בַּאֲלֶרְשָׁא וְאַלְבִּית אַלְצַגִּיר יִצְרַבָּה בַּאֲלֶשְׁקָא"⁵⁷] = "כי הנה אדון העולמים מצווה על האויב להכות את הבית הגדול ברסיסים, והבית הקטן יכהו בחתיכות". לשם הבהרת הפסוק מוסיף יפת בתרגומו את המרכיבים התחביריים החסרים: תחילה הוסיף את המילה "אלעדו" [= האויב], כדי להבהיר מי הוא המושא של הפועל "מצוה" והנושא של הפועל "והכה", ובשנית את הפועל "יכהו", כדי ליצור הקבלה ברורה בין הרישה של הפסוק לבין הסיפה שלו. באמצעות השלמת המרכיבים המוצרכים במשפט יפת מציג תרגום ברור, גם אם סדר חלקי המשפט איננו בהתאם לכללי התחביר הערבי.⁵⁸

סוף דבר

יפת בן עלי היה גדול פרשני המקרא הקראים בימי הביניים אשר חיבר תרגומים ופירושים ערביים לכל ספרי המקרא. פירושו נפוצו בקרב חכמים קראים וכן בקרב חכמים רבנים, אשר ציטטו אותו בשמו, דוגמת ישועה בן יהודה, עלי בן סולימאן, אבן עזרא, רבי דוד קמחי ור' יצחק בן שמואל הספרדי. בשונה מחכמים קראים אחרים הוא לא עסק בתחומים דוגמת לשון ודקדוק, כמו אבו אלפרג' הרון, פילוסופיה, כמו יוסף אלבציר, או הלכה, כמו לוי בן יפת, אך התייחס לכל אחד מן

⁵⁶ יפת לבמדבר, כ"י לונדון, הספרייה הבריטית 271 (קטלוג מרגליות Or.2475), מספר הסרט במתכ"י 6247, דף 113-112א, שם הוא מתרגם את הפסוק שבמדבר כב, לג: "אוֹלֵי נִסְתָּה מִפְּנֵי" – "לעמרי אנהא מאלת מן קדאמי". להרחבה בנושא זה ראו: נדלר-עקירב, המילה אולי; עמוס חגי ומלאכי, עמ' 17-18.

⁵⁷ נדלר-עקירב, עמוס חגי ומלאכי, עמ' 90.

⁵⁸ לדיון נרחב אודות משמעות הבית הגדול והבית הקטן, ראו: נדלר-עקירב, הבית.

ההיבטים הללו בפירושי למקרא, לעיתים בצורה מצומצמת מאוד ולעיתים בהרחבה. יתרה מזו, בכתביו אנו מוצאים פולמוס עם הרבנים ושלילת דעת חז"ל לצד הצגת רעיונות ספרותיים דומים, מבלי לציין את מקורותיהם. פירושו של יפת בן עלי לספר עמוס הוא פירוש רחב מאוד הכולל עיסוק בלשון ובדקדוק, בפילוסופיה ובפולמוס עם הרבנים.

יפת הוא פרשן המקרא הקראי היחיד אשר העמיד מפעל חיים כה רחב ותרם לביסוסה ולהרחבתה של הפרשנות הקראית, ובכך השפיע על התפתחותה של פרשנות המקרא היהודית בימי הביניים, הקראית והרבנית – זו לצד זו.

רשימה ביבליוגרפית

- אבני, משלי בלעם
 אבני צבי, "משלי בלעם בפירושו של יפת בן עלי
 הקראי", ספונות כג (תשס"ג), עמ' 371–458.
- אלובידי, ישעיהו
 Alobaidi Joseph, *The Messiah in Isaiah 53, The commentaries of Saadia Gaon, Salmon ben Yeruham and Yefet ben Eli on Is. 52:13–53:12*,
 Bern 1998.
- אלפאסי, ג'אמע
 Solomon L. Skoss (ed.), *David ben Abraham al-Fāsī, The Hebrew-Arabic Dictionary of the Bible, known as Kitāb jāmi' al-alfāz (Agron) of David Ben Abraham Al-Fasi the Karaite*. 2 vols. New-Haven: Yale University Press, 1936–1945.
- אלקומיסי, פתרון
 אלקומיסי דניאל, פתרון שנים עשר, מהדורת י"ד
 מרקון, ירושלים תשי"ח.
- אנקורי, הקראים
 Ankory Zevi, *Karaites in Byzantium*, New-York
 - Jerusalem 1959.
- אסטרו, הבנה היסטורית
 Astern Fred, *Karaite Judaism and Historical Understanding*, Carolina 2004.
- אסטרו, היסטוריוגרפיה
 קראית
 Ibid, "Karaite Historiography and Historical Consciousness", in: M. Polliack (ed.), *Karaite Judaism: A Guide to its History and Literary Sources*, Leiden 2003, pp. 25–69.
- ארדר, אבלי ציון
 ארדר יורם, אבלי ציון הקראים ומגילות קומראן:
 לתולדות חלופה ליהדות הרבנית, תל-אביב
 תשס"ד.
- בוטבול, רות
 בוטבול שגית, "פירושו של יפת בן עלי הקראי
 למגילת רות", ספונות כג (תשס"ג), עמ' 459–573.
- בוטבול וסטרומוזה,
 בראשית
 בוטבול שגית, "הפירוש לבראשית א: 1–5: מהדורה
 ביקורתית", וסטרומוזה שרה, "תרגום פירוש
 בראשית א: 1–5", בתוך: ח' בן שמאי ועוד
 (עורכים), כתבי היד בערבית-יהודית באוספי

- פירקוביץ, יפת בן עלי אלבצרי, פירוש בראשית, ירושלים תש"ס, עמ' 79–179.
- Birnbaum Philip, *The Arabic Commentary of Yefet ben 'Ali the Karaite on the book of Hosea*, Philadelphia 1942. בירנבאום, הושע
- Bacher Wilhelm, "Qirqisani the Qaraite and His Work on Jewish Sects", in: P. Birnbaum (ed), *Karaite Studies*, New York 1971, pp. 259–282. בכר, קרקסאני
- Bland Richard, *The Arabic Commentary of Yefet ben Ali on the Book of Ecclesiastes 1–6*, P.H.D Thesis, University of California 1966. בלנד, קהלת
- בן שמאי חגי, "על 'מדון', עורך ספרי המקרא, בפרשנות המקרא הערבית-היהודית", ראשונים ואחרונים (תש"ע), עמ' 73–110. בן-שמאי, על 'מדון'
- הני"ל, "מהדורה ונוסחאות בפירושי יפת בן עלי למקרא", עלי-ספר ב (תשל"ו), עמ' 17–32. בן-שמאי, מהדורה
- הני"ל, שיטות המחשבה הדתית של אבו יוסף יעקוב אלקרקסאני ויפת בן עלי, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ח. בן-שמאי, שיטות
- בסל נאסר, "דוד בן אברהם אלפאסי הקראי וזמן פעילותו", לשוננו פ"ג (תשפ"א), עמ' 380–400. בסל, אלפאסי
- Barges Jean Joseph Léandre, *Rabbi Yapheth Abou Aly in Canticum Commentarium Arabicum*, Paris 1884. ברגיה, שיר השירים
- Ibid, *Rabbi Yapheth ben Heli Bassorensis Karitae in Liberum Psalmorum Commentarii Arabici* (Cap. I–III), Paris 1846. ברגיה, תהלים
- דרורי רינה, ראשית המגעים של הספרות היהודית עם הספרות הערבית במאה העשירית, תל-אביב 1988. דרורי, ראשית המגעים

- Hirschfeld Hartwig, *Jefeth b. Ali's Arabic Commentary on Nahum with Introduction, bridged Translation and Notes*, London 1911. הירשפלד, נחום
- Ibid, *Qirqisani Studies*, London 1918. הירשפלד, קרקסאני
- Wieder Naphtali, *The Judean Scrolls and Karaism*, London 1962. וידר, המגילות
- Ibid, "The Dead Sea Scrolls Type of Biblical Exegesis Among the Karaites", in: A. Altman (ed.), *Between East and West – Essays Dedicated to the Memory of Bela Horovitz*, Oxford and London 1958, pp. 75–106. וידר, מגילות ים המלח
- Wechsler Michael G., *The Arabic Translation and Commentary of Yefet ben 'Eli the Karaite on the Book of Esther*, Leiden 2008. וקסלר, אסתר
- Vajda Georges, *Deux commentaires karaites sur l'Ecclesiaste*, Leiden 1971. ויידה, קהלת
- Ibid, *Deux Commentaires Karaites Sur L'ecclésiaste*, Leiden 1971. ויידה, שני פירושים
- Wendkos Philip David, *The Arabic Commentary of Yefet B. Ali the Karaite on the Book of Jeremia: 150 Folios Edited from Three Mss with Critical Notes*, Doctoral Dissertation, Piladelphia 1969. ונדקוס, ירמיהו
- Zawanowska Marzena, *The Arabic Translation and Commentary of Yefet ben 'Eli the Karaite on the Abraham Narratives (Genesis 11:10–25:18)*, Leiden- Boston 2012. ז'אבאנובסקה, יפת
- Ibid, "Review of Scholary Research on Yefet and his Works", *Revue des études juives* 173 (1/2) (2014), pp. 97–138. ז'אבאנובסקה, סקירה

- זייבלד, רס"ג לרות
 זייבלד, רס"ג לרות
 קובץ חצ"י גבורים י (תשע"ז), עמ' א-מג.
 טאובר, המקורות
 הרבניים
 טאובר אליעזר, "המקורות הרבניים לפירושו של
 הקראי אלפאסי לתורה", בתוך: ב"צ לוריא (עורך),
 מחקרים במקרא ובמחשבת ישראל מוגשים לפרופ'
 חמ"י גבריהו, ירושלים תשמ"ט, עמ' 367-378.
- טמני, הקדמות
 Tamani Giuliano, "Prolegomeni a un' edizione
 dei commenti biblici di Yefet b. Ali", *Bulletin
 d'études karaites* 2 (1989), pp. 23-28.
- טמני, מסורת
 Ibid, "La tradizione delle opere di Yefet b. Ali",
Bulletin d'études karaites 1 (1983), pp. 27-76.
- מאן, אלמנטים לשוניים
 Maman, A., "The Lexical Element in David
 Alfasi's Dictionary Definitions", in: J. Blau and
 S. Reif (eds), *Genizah Research After Ninety
 Years: The Case of Judaeo-Arabic*, Cambridge
 1992, 119-125.
- מרגוליות, דניאל
 Margoliouth David Samuel, *A Commentary on
 the Book of Daniel by Jepheth ibn Ali the Karaite*,
 1889.
- מרגוליות, קטלוג
 Ibid, *Catalogue of the Hebrew and Samaritan
 Manuscripts in the British Museum*, London 1899.
- מרוויק, סדר
 Marwick Lawrence, "The Order of the Books in
 Yefet's Bible Codex", *J.Q.R.*, 33 (1942-43), pp.
 445-460.
- מרקון, הקראי דניאל
 מרקון יצחק דב, "הקראי דניאל בן משה אלקומיסי
 ופירושו לתרי עשר", מלילה II, מנצ'סטר תש"ו,
 עמ' 180-206.
- נדלר-עקירב, דיון משווה
 נדלר-עקירב מירב, דיון משווה בפירוש יפת בן עלי
 למראות הנבואה בירמיהו א, ו-כד ובעמוס ז-ט,
 גנזי קדם י (תשע"ד), עמ' 129-155.
- נדלר-עקירב, הבית
 Ibid, "The Meaning of the Terms 'The Great
 House' and 'The Little House' in *Medieval Biblical*

- Exegesis*' in: Jewish Bible Exegesis from Islamic Lands in the Middle-Ages, ed: M. Polliack and A. Brenner-Idan, pp. 229–239.
- Ibid, "The Literary-Historical Approach of Yefet Ben 'Eli in his Commentary of the Book of Amos," *European Journal of Jewish Studies*. 10(2) (2016), pp. 171–200.
- Ibid, The Meaning and the Translation of the Biblical Adverb 'ūlay (Perhaps) Among Medieval Jewish Thinkers, *Journal of Jewish Studies* 68 ,1, pp. 78–96.
- Ibid, "The Biographical Stories of the Prophets in the Writing of Yefet Ben 'Eli", in: M.L. Hjälml (ed.), *Biblia Arabica: Text and Studies*, Leiden 2017, pp. 182–197.
- Ibid, *The Arabic Translation and Commentary of Yefet ben 'Eli the Karaite on the Books of Amos, Haggai and Malachi*, Leiden 2021.
- Neubauer Adolf, *The Fifty Third Chapter of Isaiah According to the Jewish Interpreters*, New-York 1876 [rep. 1969].
- Nemoy Leon, *A Karaite Anthology, Excerpts from the Early Literature*, New Haven 1952.
- Ibid, "Al-Qirqisani's Account of the Jewish Sects and Christianity", *HUCA* 7 (1930), pp. 317–397.
- Sadan Arik, *The Arabic translation and commentary of Yefet ben Eli the Karaite on the Book of Job*, Leiden 2020.
- סימון אוריאל, ארבע גישות לספר תהילים - מרס"ג עד ראב"ע, רמת-גן תשמ"ב.
- נדלר-עקירב, הגישה הספרותית
- נדלר-עקירב, המילה אולי
- נדלר-עקירב, הסיפור הביוגרפי
- נדלר-עקירב, עמוס, חגי ומלאכי
- נויבאור, ישעיהו
- נמוי, אנתולוגיה
- נמוי, קרקסאני והכתות
- סדן, איוב
- סימון, ארבע גישות

- Ibid, "The Contribution of R. Isaac b. Samuel Al-Kanzi to the Spanish School of Biblical Interpretation", *JJS* 34 (1983), pp. 171–178. סימון, התרומה
- שני פירושי ר' אברהם אבן עזרא לתרי-עשר, כך א - הושע, יואל ועמוס, מהדורת א' סימון, רמת-גן תשמ"ט. סימון, ראב"ע
- Polliack Meira, *The Karaite Tradition of Arabic Bible Translation: a linguistic and exegetical study of Karaite translations of the Pentateuch from the tenth and eleventh centuries C.E.*, Leiden 1997. פוליאק, המסורת
- הנ"ל, "לשאלת השפעתו של הפשר הקומראני על הפרשנות הקראית", בתוך: גרשון ברין ובלהה ניצן (עורכים), יובל לחקר מגילות ים המלח, ירושלים תשס"א, עמ' 275–294. פוליאק, לשאלת השפעתו
- הנ"ל, "שיטות קראיות בתרגום הסיפור במקרא על פי עיון בבראשית ב 15–22", עיוני מקרא ופרשנותו (תשס"ג), עמ' 217–233. פוליאק, שיטות קראיות
- Ibid, "Medieval Karaite Methods of Translating Biblical Narrative into Arabic", *VT* 48 (1998), pp. 375–398. פוליאק, שיטות תרגום
- Ibid, "Karaite Conception of the Biblical Narrator (Mudawwin)", *Encyclopaedia of Midrash: Biblical Interpretation in Formative Judaism*, Vol. I., Edited by Jacob Neusner and Alan J. Avery-Peck, Leiden-Boston, Brill 2005, pp. 350–373. פוליאק, תפיסת המדוון
- מאירה פוליאק ואליעזר שלוסברג, פירוש יפת בן עלי לספר הושע, רמת-גן תשס"ט. פוליאק ושלוסברג, הושע
- הנ"ל, "תרגומו של יפת בן עלי הקראי לספר עובדיה – מהדורה מוערת ומבוארת", פעמים 89 (תשס"ב), עמ' 61–82. פוליאק ושלוסברג, עובדיה

- פוליאק ושלוסברג, הנ"ל, פירוש יפת בן עלי לספר צפניה, רמת-גן צפניה תש"ף.
- צורן, עובדיה צורן ואיר, פירוש יפת בן עלי הקראי לספר עובדיה, גנזי קדם ח (תשע"ב), עמ' 129–195.
- רצהבי, אוצר הלשון רצהבי יהודה, אוצר הלשון הערבית בתפסיר רב סעדיה גאון, רמת-גן 1985.
- רצהבי, רס"ג לישעיה תפסיר ישעיה לרב סעדיה (כתאב אלאסתצלחה), מהדורת יהודה רצהבי, קרית-אונו תשנ"ד.
- שוורץ, רחק וקרוב שוורץ דב, *רַחַק וְקָרֹב* – הגות יהודית בביוזנטיון בשלהי ימי הביניים, ירושלים 2016.
- שורסטיין, רות Schorstein Nahum, *Der Commentar des Karäers Japhet ben 'Ali zum Buch Ruth (cap. I–II)*, Berlin, 1908.
- שושן ושלוסברג, מלכים שושן סיגלית ו שלוסברג אליעזר, פירוש יפת בן עלי לספר מלכים (בהכנה)
- שטובר, אלכנזי שטובר שמעון, "פירוש שמואל לרב יצחק ב"ר שמואל הספרדי – בין מזרח למערב", בתוך: דב רפל (עורך), מחקרים במקרא ובחינוך מוגשים לפרופ' משה ארנד, ירושלים תשנ"ו, עמ' 159–170.
- שטובר, נופיה הנ"ל, "נופיה ואתריה של ארץ-ישראל בפירושו של רב יצחק בן שמואל הספרדי לספר שמואל", בית מקרא קע (תשס"ב), עמ' 219–236.
- שלוסברג, אלכנזי שלוסברג אליעזר, "פירושו של ר' יצחק בן שמואל אלכנזי על סיפור אשת בעלת האוב (שמואל א פרק כח)", עיוני מקרא ופרשנות, ח (תשס"ח) [= מנחות ידידות והוקרה לאלעזר טויטו], עמ' 193–229.
- שלוסברג, יונה הנ"ל, "פירוש יפת בן עלי הקראי לספר יונה בתרגום עברי מימי הביניים", קבץ על יד יח (כח) (תשס"ה), עמ' 81–121.
- שלוסברג, מלאכי הנ"ל, "עיבוד מהמאה ה-16 לתרגומו של יפת בן עלי הקראי לספר מלאכי", בתוך: ב' אברהמוב (עורך),

- מחקרים בערבית ובתרבות האסלאם – קובץ מחקרים בהוצאת המחלקה לערבית באוניברסיטת בר-אילן 1 (תשס"א), עמ' 129–155.
- הנ"ל, "עיונים בתרגום עברי מימי-הביניים לפירושו של יפת בן עלי הקראי לספר יונה", בתוך: חגי בן-שמאי ודניאל י' לסקר (עורכים), עלי עשור – דברי הוועידה העשירית של החברה לחקר התרבות הערבית-היהודית של ימי-הביניים, הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון באר שבע תשס"ט, עמ' 269–288.
- הנ"ל, "פירושו של ר' אברהם בן שלמה התימני לסיפור יהוא (מל"ב ט-י), תימא טו (תשע"ח), עמ' 5–66.
- שלוסברג אליעזר ועקירב מירב, פירוש יפת בן עלי הקראי לסיפור בת יפתח, עלי ספר (בדפוס).
- שלוסברג אליעזר ופוליאק מאירה, פירוש יפת בן עלי לספר צפניה, רמת-גן תש"ף.
- שלוסברג אליעזר ופליישמן יוסף, "פרשנות קראית קדומה לפרשת 'מוציא שם רע'", גנזי קדם יא (תשע"ה), עמ' 148–247.
- שלוסברג אליעזר, פריש עמוס וסטרשינסקי יצחק, "פירושו של יפת בן עלי הקראי לסיפור יהוא (מל"ב ט-י): מהדורה מוערת", גנזי קדם יד (תשע"ח), עמ' 195–262.
- Sasso Ilana, "The *mudawwin* revisited: Yefet ben Eli on the composition of the Book of Proverbs", *Journal of Jewish Studies*, lxxv11 (2016), pp. 327–339.
- Ibid, *The Arabic Translation and Commentary of Yefet ben 'Eli on the Book of Proverbs*, Brill 2016.
- תירוש-בקר עפרה, "יסודות ומובאות מלשון חז"ל ביצירה הקראית", בתוך: מ' בר אשר (עורך),
- שלוסברג, עיונים
- שלוסברג, ראב"ש ליהוא
- שלוסברג ועקירב, לסיפור יפתח
- שלוסברג ופוליאק, צפניה
- שלוסברג ופליישמן, פרשנות
- שלוסברג, פריש וסטרשינסקי, פירוש
- ששון, מדוון
- ששון, משלי
- תירוש-בקר, חז"ל ביצירה הקראית

פרקים בעברית לתקופותיה – אסופת זיכרון
לשושנה בהט, האקדמיה ללשון עברית, ירושלים
תשנ"ז, עמ' 551–721.

Ibid, "The Use of Rabbinic Sources in Karaite
Writings", in: M. Polliack (ed.), *Karaite Judaism*,
Leiden 2003, pp. 319–338.

תירוש-בקר, מקורות
רבניים